

Πατρίς Ιέρ

Τόπο στο παιχνίδι!

Μαθαίνω να παίζω, μαθαίνω να ζω

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

Περιεχόμενα

- 11** Εισαγωγή
Το παιχνίδι είναι σοβαρή υπόθεση!
- 15** Κεφάλαιο 1
Παίζαμε, παίζουμε, θα παίζουμε
- 33** Κεφάλαιο 2
Σήμερα δεν είμαστε εδώ για να παίζουμε!
- 43** Κεφάλαιο 3
Τι να παίζουμε;
- 59** Κεφάλαιο 4
Τα διακυβεύματα του παιχνιδιού
- 79** Κεφάλαιο 5
Τι είναι παιχνίδι;
- 93** Κεφάλαιο 6
Αυτό δεν είναι μέσα στο παιχνίδι!
- 103** Κεφάλαιο 7
Όταν το παιχνίδι περιπλέκεται

117 Κεφάλαιο 8

Κι αν ξαναπαίζαμε;

129 Συμπέρασμα

Τώρα λοιπόν ας παίξουμε!

ΑΛΛΕΣ ΦΩΝΕΣ**135 Μια ιστορία του παιχνιδιού**

Του Μισέλ Μανσόν, ιστορικού

143 Άλλες κουλτούρες, άλλα παιχνίδια

Της Σουζάν Λαλμάν, εθνολόγου

155 Το παιχνίδι: από το σοβαρό στο ανώφελο

Της Μαρί Λε Φουρν, ψυχολόγου

165 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ**167 ΟΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Παίζαμε, παίζουμε, θα παίζουμε

Το παιχνίδι είναι παγκόσμια δραστηριότητα;

Το παιχνίδι δεν αποτελεί χαρακτηριστικό μιας αναπτυγμένης, εκπολιτισμένης ανθρωπότητας. Έχει αλλάξει μορφές, αλλά η θεμελιώδης ανάγκη για παιχνίδι παραμένει.

Απομεινάρια, όπως μπάλες ηλικίας περίπου 5.000 ετών που βρέθηκαν στην περιοχή της Σκοτίας ή οι σβούρες που κατασκευάστηκαν στη Μεσοποταμία το 4000 π.Χ. μαρτυρούν το γεγονός ότι οι άνθρωποι ήδη έπαιζαν σε εποχές τόσο απομακρυσμένες στο παρελθόν· με αντικείμενα, για να εξοικειωθούν με το περιβάλλον σύμπαν, με υφές, με υλικά...· κάθε πράγμα που επέτρεπε την ανάπτυξη νέων δραστηριοτήτων. Εξάλλου, μπορούμε εύκολα να φανταστούμε ότι και εκείνα τα παιδιά έπαιζαν με ραβδιά, πέτρες, βότανα, κλαδιά.

Εκτός από τα ίχνη αυτά, που βεβαιώνουν την παρουσία του παιχνιδιού σε μακρινές περιόδους, είναι βάσιμη η σκέψη ότι το παιχνίδι –απαραίτητο για την ανάπτυξη του παιδιού, όσο και σε όλες τις ηλικίες– υπήρξε πάντοτε χρήσιμο

στον άνθρωπο, σε κάθε εποχή και κοινωνία. Αποτελεί έναν από τους τρόπους λειτουργίας του ανθρώπινου όντος, ο οποίος του επιτρέπει να ζήσει με τους άλλους, να συνεχίσει να είναι περίεργος για τον κόσμο, να έχει την επιθυμία να ανακαλύψει, να μάθει και, ταυτόχρονα, να προχωρήσει. Το παιχνίδι προχωρά πέρα από τη διασκέδαση, έχει προσαρμοστική και κοινωνική λειτουργία.

Αυτή η ιδιότητα, αυτή η επιθυμία, αυτή η απόλαυση του να παίζεις, να εκπλήσσεσαι, πιθανότατα επέτρεψαν στους μακρινούς προγόνους μας να ανακαλύψουν περιοχές, να χρησιμοποιήσουν νέες δεξιότητες, οι οποίες δεν θα προέκυπταν μόνο από ένα γενετικά προγραμματισμένο διάβημα· όπως συνέβη και με τις μεγάλες επιστημονικές ανακαλύψεις, οι οποίες υπήρξαν συχνά προϊόν τύχης σε καταστάσεις πειραματισμού.

Άλλωστε, το παιχνίδι μάς επέτρεψε και μας επιτρέπει ακόμη να ζήσουμε μέσα στα πλαίσια μιας κοινότητας. Πρέπει να βάζουμε και λίγο «παιχνίδι» στις ανθρώπινες σχέσεις για να είναι βιώσιμες!

Από τα παιχνίδια της αρχαίας Ρώμης ως τις μέρες μας, βλέπουμε σαφώς πως το παιχνίδι κατείχε πάντα πρωτεύουσα θέση. Για παράδειγμα, στις σύγχρονες κοινωνίες μας, χάρη στο ποδόσφαιρο παίζουν μεταξύ τους πόλεις και έθνη, με εξουσιοδότηση. Πόσοι πόλεμοι αποφεύχθηκαν έτσι;

Τέλος, το παιχνίδι είναι ένα δώρο απόλαυσης εντελώς απαραίτητο για την αντιμετώπιση της πραγματικότητας του κόσμου. Ο άνθρωπος από καταβολής κόσμου ερχόταν αντι-

μέτωπος με δοκιμασίες, τις οποίες δυσκολευόταν μερικές φορές να αποδεχτεί. Χάρη στο παιχνίδι, μπόρεσε ατομικά ή συλλογικά να βρει διευθετήσεις, ώστε να προσαρμοστεί.

Παίζουν και τα ζώα;

Αυτή η δραστηριότητα ξεπερνάει το φράγμα των ειδών! Γιατί, ναι, παίζουν και τα ζώα, ακόμα και αν δεν διαπιστώνουμε πάντα στον τρόπο που παίζουν αντιστοιχίες με τα δικά μας ανθρώπινα παιχνίδια. Παίζουν και μοιάζουν μάλιστα να αντλούν και κάποια ευχαρίστηση από αυτό. Για να πειστούμε γι' αυτό, αρκεί να κάνουμε μια βόλτα στον ζωολογικό κήπο ή να παρατηρήσουμε το κατοικίδιό μας. Ο σκύλος, για παράδειγμα, μόλις βγει έξω και αντιληφθεί άλλα σκυλιά, τρέχει με χαρά να παίξει με τους ομοίους του. Όχι για να τους επιτεθεί ή να σημαδέψει την περιοχή του, αλλά για να βιώσει τις ικανοποιήσεις εκείνες που συνδέονται με την κνητικότητα, την ευκινησία, τον ανταγωνισμό και το κυνηγητό. Για να μοιραστεί μια ελεύθερη κατάσταση στην οποία δεν παίζεται τίποτε άλλο εκτός από το να ζήσει μια ευχάριστη στιγμή μαζί με άλλους.

Ακόμα και τα πουλιά παίζουν. Τα βλέπουμε μερικές φορές να κυνηγιούνται, να βουτούν στο νερό για να προκαλέσουν έκπληξη στους διώκτες τους. Το παιχνίδι γεννά έκπληξη, αναστάτωση, δημιουργεί ρήξη στον προγραμματισμό των δραστηριοτήτων. Πράγματι, υπάρχουν παιχνίδια στα μέτρα του κάθε ζωικού είδους, συχνά αρκετά υποτυπώδη αλ-

λά παιχνίδια που, παρότι είναι ελεύθερα, δεν συνδέονται καθόλου με κάποια άμεση αναγκαιότητα.

Πολλές μελέτες έχουν δείξει τη σημασία του ρόλου του παιχνιδιού στα ζώα, ως ρυθμιστικού στοιχείου των κοινωνικών σχέσεων: μαθαίνουν να ζουν σε ομάδες και να σέβονται την ιεραρχία και όλους τους κανόνες τους καθορισμένους από το είδος τους ως ζωτικούς για την επιβίωση και την ανάπτυξη του. Παρατηρούμε, για παράδειγμα, ότι στους λεμούριους, αν ένας νεαρός επιζητά να πάρει τη θέση του γερνότερου αρχηγού πηγαίνοντας συχνά για να τον παρενοχλήσει, ώστε να αρχίσει να φαίνεται δυνατότερος, και το γέρικο αρσενικό τον φθονήσει, ο νεαρός πέφτει αμέσως ανάσκελα δείχνοντας έτσι πως ήταν μόνο ένα παιχνίδι... Συνεπώς, χάρη στο παιχνίδι, που καμουφλάρει τις πραγματικές προθέσεις, η επιθετικότητα σταματά: το γέρικο αρσενικό μπορεί να επιτρέψει στον εαυτό του να παίξει διατηρώντας ταυτόχρονα και το κύρος του. Το παιχνίδι προσφέρει σε όλους μια έντιμη διέξοδο. Αυτά τα παιχνιδιάρικα τεχνάσματα που επιτρέπουν την απομάκρυνση της αντιπαράθεσης είναι πολυάριθμα και σε μεγάλη ποικιλία, ανάλογα με το είδος. Αυτό είναι που αποκαλούμε «κοινωνικό παιχνίδι».

Ο Δαρβίνος υπογράμμιζε πόσο «ουσιαστική δραστηριότητα για την επιβίωση του είδους είναι το παιχνίδι», με την έννοια ότι αποτελεί κοινωνικό ρυθμιστικό στοιχείο που συντελεί στην αποφυγή της σύγκρουσης, αλλά επίσης κι έναν τρόπο εκμάθησης των συνθηκών της επιβίωσης. Το παιχνίδι, μέσω της μίμησης κυρίως, δίνει στο νεαρό ζώο τη

δυνατότητα να μάθει αυτά που θα του φανούν χρήσιμα, όταν θα ενηλικιωθεί: να φτιάχνει μια φωλιά, να βρίσκει πηγές τροφής και να τα βγάζει πέρα μέσα σε ένα σύνθετο περιβάλλον. Αυτή η αναπαράσταση της ενήλικης συμπεριφοράς, η οποία θα παιχτεί από τους νεότερους, όπως το παιδί χτίζει μια καλύβα, μην μπορώντας να χτίσει ένα σπίτι σαν του πατέρα του, επιτρέπει τη σύλληψη των περιορισμών και των δυνατοτήτων που παίζονται. Η μίμηση εξυπηρετεί τη μάθηση, αλλά, εκτός από την παρούσα και τη μελλοντική χρησιμότητά της, και, απλούστατα, την άντληση ευχαρίστησης. Αυτή η διάσταση του παιχνιδιού είναι ένα μικρό μπόνους, δηλαδή, το να αποκτά κανείς κάτω από καλές συνθήκες δεξιότητες που μια μέρα θα αποδειχτούν χρήσιμες, ή μάλλον, απαραίτητες.

Για τον ψυχίατρο και εθνολόγο Πιέρ Γκαρίγκ, «το παιχνίδι μοιάζει να διαθέτει αξία προσαρμογής και να συμβάλλει στην ατομική ανάπτυξη» των ζώων. Αυτό είναι που τα βοηθά να βρίσκουν λύσεις σε νέα προβλήματα, όπως για παράδειγμα, σε οικολογικές ανισορροπίες.

Όλο αυτό υπογραμμίζει σαφώς πώς από μικρές παρακαμπτηρίους εμφανίζεται ένα άνοιγμα. Μέσω του παιχνιδιού εξερευνούμε, δεν υπάρχουν *απριόρι* δεδομένα. Αυτή η δοκιμή των πιθανοτήτων αποτελεί ιδιότητα που συναντάται τόσο στα ζώα όσο και στον άνθρωπο.

Από πότε αρχίζει το μωρό να παίζει;

Αν θεωρήσουμε ότι το παιχνίδι περιλαμβάνει τον εκούσιο χειρισμό των αντικειμένων για να αντλήσει κάποιος απόλαυση, θα πούμε προφανώς ότι το μωρό δεν παίζει. Αντίθετα, αν υιοθετήσουμε μια ευρύτερη έννοια, εκείνη του Σίγκμουντ Φρόιντ ή της Μέλανι Κλάιν, μπορούμε να πούμε ότι το μωρό παίζει, εννοώντας ότι, από την αρχή κιόλας της ζωής του, εξερευνά το εξωτερικό του περιβάλλον με το σώμα του.

Ανακαλύπτει το σώμα του, την απόλαυση που δοκιμάζει όταν πιπιλάει τα δάχτυλά του, την παρηγοριά που αντλεί από αυτό, την πείνα που απαλύνεται για λίγο. Αυτές τις αισθήσεις που μπορεί να τις προκαλέσει μόνο του στον εαυτό του και τις οποίες ανακάλυψε κατά τύχη, θα προσπαθήσει, στο μέτρο που αυξάνεται η κινητική του επιδεξιότητα, να τις αναπαραγάγει εκούσια. Αυτά τα παιχνίδια με στόχο να ικανοποιήσουν αυτό που αποκαλούμε «στοματικότητα» αποτελούν έναν πρώτο τρόπο του μωρού να παίζει.

Πολύ γρήγορα, σε τρεις περίπου μήνες, οι ήχοι που εκπέμπει, οι θόρυβοι του στόματός του, του λαιμού του, τα λογάκια του, θα αποτελέσουν μια νέα έκπληξη για το μωρό. Όλες αυτές οι φωνούλες που μπορεί να βγάλει κατά βούληση, αυτά τα ηχητικά παιχνίδια, είναι πρόδρομοι της ομιλίας.

Αφυπνίζεται ολοένα και περισσότερο, το πεδίο εξερεύνησής του διευρύνεται, ακόμα κι αν δεν διαθέτει μια εικόνα του εαυτού του ανεξάρτητη από το εξωτερικό του περιβάλλον. Το στήθος της μητέρας του, για παράδειγμα, αποτελεί ακόμη για το μωρό κομμάτι του εαυτού του. Τα σύνορα του

σύμπαντός του είναι εκείνα που μπορεί να δει και να αγγίξει. Η εμφάνιση του χαμόγελου, στην ίδια ηλικία, προκαλεί ενθουσιασμό στους γύρω του. Αντιλαμβάνεται έτσι την επιρροή που έχει σε εκείνους που το περιβάλλουν, την ικανοποίηση που προκαλεί, όταν κάνει λαρυγγισμούς, χαμογελά ή πειραματίζεται με νέες χειρονομίες. Προοδευτικά, η ενθάρρυνση, τα λόγια και οι χειρονομίες των γύρω του θα το βοηθήσουν να διαφοροποιήσει τον εαυτό του από το εξωτερικό του περιβάλλον.

Όταν είναι περίπου τεσσάρων μηνών, αρχίζει να παίζει με το χέρι του, με κινητά αντικείμενα, λούτρινα, κουδουνίστρες. Δεν εξαρτάται πλέον από το τυχαίο και γίνεται πιο ενεργητικό όσον αφορά τις συνθήκες του παιχνιδιού.

Μετά τους έξι μήνες, το αντικείμενο (κουδουνίστρα, χνουδωτό αρκουδάκι, υφασμάτινη μπάλα) γίνεται μια πηγή απόλαυσης που του επιτρέπει να περιμένει τις παρεχόμενες από τη μητέρα του απολαύσεις – φαγητό, λόγια, χάδια. Το αντικείμενο με το οποίο παίζει, η κατάσταση που περιμένει ή ελπίζει του χρησιμεύουν λίγο πολύ ως υποκατάστατο (βλέπε και κεφάλαιο 4).

Τώρα καταφέρνει να κάνει τη διάκριση ανάμεσα στο αντικείμενο, τη μητέρα του και τον εαυτό του. Έχοντας εξάλλου την ικανότητα να κάθεται λιγάκι και να μπουσουλάει κάπως, αρχίζει να μετακινείται. Μπορεί να παίζει με μαλακά αντικείμενα, να τα σπρώξει, να τα δεχτεί. Οι ανταλλαγές γίνονται λοιπόν πλουσιότερες. Τα αντικείμενα παίρνουν πραγματικά χαρακτήρα «παιχνιδιού».

Γύρω στους οχτώ μήνες, η ανακάλυψη της σχέσης ανάμεσα στην εικόνα που του στέλνει ο καθρέφτης και στο άτομό του σηματοδοτεί ένα σημαντικό σταθμό για το μωρό. Αυτό το «στάδιο του καθρέφτη», όπως το όρισε ο Ζακ Λακάν, σηματοδοτεί κινδύνους σημαντικών διαχωρισμών. Το μικρούλι αρχίζει πραγματικά να διακρίνει τον εαυτό του από τον άλλο, την οικογένεια από τους ξένους. Εξού και ο μεγάλος φόβος του όταν εμφανίζεται ένα άγνωστο πρόσωπο. Αυτό το στάδιο του καθρέφτη αφήνει βεβαίως και χώρο για παιχνίδια. Το μωρό πετάει από τη χαρά του προσπαθώντας να αιφνιδιάσει την εικόνα και παίζει με την έκπληξη αυτή.

Αν δεν συναντήσει προβλήματα σύνδεσης με τη μητέρα του, αν νιώθει ότι επενδύουν συναισθηματικά σε αυτό επαρκώς, το μωρό σε αυτή την ηλικία δείχνει αισιόδοξο και διαθέσιμο για παιχνίδι με πλήρη ηρεμία. Το παιχνίδι δεν είναι πλέον μόνο υποκατάστατο αλλά και απόλαυση. Δωρεάν απόλαυση να αγγίζει, να βάζει στο στόμα του, να πετάει κάτι, να κοιτάει, να ακούει, να εξερευνά.

Εφόσον το μωρό άλλοτε κακομεταχειρίζεται, άλλοτε χαϊδεύει, εκσφενδονίζει, βάζει στην άκρη και υποβάλλει σε αδέξια ξεσπάσματα τα αντικείμενα με τα οποία παίζει, πρέπει να είναι ταυτόχρονα ανθεκτικά και μαλακά, ώστε να καθησυχάζουν. Δεν πρέπει να σπάσουν ή να εξαφανιστούν, όσο το μωρό στηρίζεται ακόμη σε αυτά, για να βεβαιωθεί σχετικά με τη μονιμότητα και την εγκυρότητα των απαντήσεων που του δίνονται από το εξωτερικό του περιβάλλον.

Αντίθετα, αν το παιχνίδι δεν είναι παρά ένας τρόπος να

αντισταθμιστεί κάτι που λείπει στο μωρό (έλλειψη προσοχής, υποστήριξης, τρυφερότητας), υπάρχει μεγάλος κίνδυνος το παιδί να αναπτύξει σχέση εξάρτησης από ένα και μόνο αντικείμενο, με την ελπίδα ότι αυτό θα καλύψει όλες του τις ανάγκες, ότι θα αναπληρώσει τη γονική ανεπάρκεια, έστω κι αν αποκοπεί από τον εξωτερικό κόσμο.

Αυτός ο πρώτος χρόνος ψυχολογικής ανάπτυξης του παιδιού είναι, λοιπόν, καθοριστικός. Οι απαραίτητες και οικουμενικές συνθήκες που θα επιτρέψουν στο παιδί να βρίσκει ικανοποίηση μέσω του παιχνιδιού πραγματικά παγώνονται κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου.

Ο **Patris Iép** υποστηρίζει ότι όλοι έχουμε μέσα μας ένα κομμάτι παιδικότητας, πολλοί ωστόσο απορρίπτουν ό,τι θα μπορούσε να ανακαλέσει μέσα τους τα παιδικά χρόνια ή την εφηβεία. Όμως τους σπόρους της παιδικής ηλικίας θα έπρεπε να τους καλλιεργούμε συνεχώς. Αν σταματήσουμε να αντλούμε ευχαρίστηση από το παιχνίδι, κινδυνεύουμε να αποκοπούμε από τις νέες γενιές. Η συμμετοχή των παιδιών στο μεταλλασσόμενο σύμπαν θα εξαρτηθεί από την ικανότητά τους να παίξουν με διαφορετικές αναπαραστάσεις, γλώσσες, κουλτούρες, με άλλους τρόπους αντίληψης της ζωής. Η έκδοση συνοδεύεται από κείμενα των Μισέλ Μανσόν, Σουζάν Λαλμάν και Μαρί Λε Φουρν, που αναδεικνύουν αντίστοιχα την ιστορική, εθνολογική και ψυχολογική διάσταση του παιχνιδιού.

ΔΙΑΛΟΓΟΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΙΔΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ

ISBN 978-960-455-668-7

9 789604 556687

ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ 4668